

College voor Toetsen en Examens

GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

Syllabus centraal examen 2020

Versie 2, juni 2018

Verantwoording:

© 2018 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus bevat een specificatie van de examenstof Griekse Taal en Cultuur (GTC) voor het examenjaar 2020. Het in de syllabus vermelde pensum is door CvTE vastgesteld na advies van de Vereniging van Classici in Nederland (VCN). De syllabus is tot stand gekomen in overleg tussen de vaststellingscommissie GTC van het CvTE en de constructiegroep GTC van Cito en na raadpleging van SLO en universitaire specialist(en) door het CvTE vastgesteld.

Inhoud

Voorwoord	4
1. Examenstof van het centraal examen	5
2. Specificatie examenstof van het centraal examen	6
A. Teksten	6
B. Cultuurhistorische context	9
C. Eindtermen	10
3. Het centraal examen	11
3.1 Zittingen centraal examen	11
3.2 Hulpmiddelen	11
Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en cultuur vwo	12
Bijlage 2. De plaats van Griekse taal en cultuur en Latijnse taal en cultuur in de profielen	14
Bijlage 3. De minimumlijst Grieks	15

Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Toetsen en Examens geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2020. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2021 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabus 2020 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2019 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2020 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. P.J.J. Hendrikse

1. Examenstof van het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B¹ (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de aankomende jaren zijn:

2020	2021	2022
Plato, <i>Symposium</i>	Euripides, <i>Bacchae</i>	Homerus, <i>Ilias</i>

---

¹ Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

2. Specificatie examenstof van het centraal examen

Kernauteur : Plato

Genre: Filosofisch proza

A. Teksten

Teksteditie: J. Burnet, *Platonis opera II*, Oxford 1901 (Oxford Classical Texts)

1 Pensum

De met een asterisk (*) gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen.

- * 172a1-178a5
- 178a6-180b8
- * 180c1-189c1
- 189c2-193d5
- * 193d6-199c2
- 199c3-201c9
- * 201d1-203a8
- 203a9-208b9
- * 208c1-223d12

Toelichting bij het pensum

Het pensum omvat het complete *Symposium* van Plato. Het centrale thema is de rol van Eros. De keuze voor de in het origineel te lezen teksten is vastgesteld op grond van de volgende overwegingen. Van de vijf redes voor die van Socrates zijn die van Phaedrus en van Aristophanes het meest toegankelijk. Phaedrus biedt een traditionele kijk op Eros, met enkele kanttekeningen bij bestaande opvattingen. Aristophanes geeft een eigen originele invulling aan het wezen van Eros, Socrates' gesprek met Agathon leidt tot correcties van bestaande opvattingen over Eros. Socrates' gesprek met Diotima is de inleiding op Diotima's grote rede, waarin Eros een leidende rol vervult in het verwerven van filosofische kennis en inzicht. Kennisleer, ethiek en metafysica nemen hierbij een belangrijke plaats in. Platonische eros begint bij liefde voor één mooi lichaam en vindt zijn bekroning in het aanschouwen van het Schone zelf. Van Diotima's rede wordt alleen het begin in het origineel gelezen. Het slot is taalkundig en inhoudelijk te gecompliceerd om in het Grieks aan de leerlingen voor te leggen en wordt daarom in vertaling gelezen.

2 Genre

▪ Definitie en kenmerken van het genre

Het genre filosofie omvat het gedachtegoed van filosofen. In filosofische teksten (poëzie en proza) worden onderwerpen behandeld op het gebied van de fysica, de metafysica, de logica, de kentheorie, de ethiek en de politieke filosofie. De teksten kunnen de vorm hebben van bijvoorbeeld een verhandeling, een dialoog of een brief.

▪ Ontstaan en ontwikkeling van het genre

Plato is de eerste Griekse filosoof van wie wij een omvangrijk oeuvre in zijn geheel over hebben. Hij staat in een lange traditie van filosofen die hun gedachten op schrift gesteld hebben.

De presocratici

In de tijd voor Socrates is de filosofie overwegend natuurfilosofie. Denkers proberen de κόσμος, d.w.z. de wereld in al zijn verschijningsvormen, te verklaren en houden zich dan ook vooral bezig met onderzoek van de φύσις, de natuurlijke werkelijkheid. Op de voorgrond hierbij staat de problematiek van het blijvende/constante tegenover het veranderlijke, van het ene tegenover het vele. In de vroege Griekse filosofie, die van de Ionische natuurfilosofen, wordt de werkelijkheid herleid tot één oerstof (ἀρχή), waaruit

alles ontstaat. Thales van Milete wordt traditioneel gezien als de eerste filosoof. Volgens hem is de oerstof water. Latere filosofen nemen soms meer dan één oerstof aan, zoals Empedocles, die vier elementen (aarde, water, lucht en vuur) onderscheidt. Parmenides onderscheidt het zijnde (dat ongeworden, onveranderlijk en onvergankelijk is) van de veelheid van de zintuiglijk waarneembare dingen. Het zijnde vormt de ware werkelijkheid en kan alleen door het denken werkelijk gekend worden. De zintuiglijk waarneembare dingen daarentegen zijn veranderlijk en vormen de wereld van de δόξα (dat zowel “schijn” als “mening” betekent en daardoor in contrast staat met zowel “het zijnde” als “ware kennis”). Volgens Heraclitus daarentegen is het wezen van de wereld nu juist dat de wereld aan constante verandering onderhevig is. Democritus leert dat alles ontstaat door samenklontering van ondeelbare deeltjes, die hij atomen noemt.

Van bijzonder belang voor het denken van Plato is de dualistische opvatting van Pythagoras: de mens is een samenstel van twee verschillende bestanddelen, lichaam en ziel (ψυχή). Het lichaam is vergankelijk, maar de ziel is van buitenaf in het lichaam gekomen en onsterfelijk. De ziel, die voor Pythagoras de essentie van de mens uitmaakt, doorloopt een reïncarnatiecyclus. De mens kan tijdens zijn leven door het opvolgen van strenge ethische en andere voorschriften (zoals vegetarisme) invloed uitoefenen op de kwaliteit van de volgende reïncarnatie van zijn ziel. Het belang dat Pythagoras hechtte aan wiskunde had ook invloed op Plato. Daarnaast onderging Plato de invloed van Parmenides' zijnsleer. Dit blijkt uit zijn leer van de twee werelden: onze zintuiglijke, veranderlijke wereld is een afspiegeling van de transcendente wereld van de Ideeën, het onveranderlijke Zijnde. Anders dan voor Parmenides is deze transcendente wereld een veelheid.

De sofisten

De snelle evolutie die Griekenland in economisch, politiek en cultureel opzicht sinds het einde van de Perzische oorlogen meemaakte, maakte de vaardigheid van het spreken in het openbaar ter overtuiging van het publiek steeds belangrijker. Voor wie carrière wilde maken, was een grondige vorming in de retorica nodig. De sofisten waren degenen die deze behoefte aanvoelden en erin voorzagen. Zij trokken van polis naar polis en verzorgden, tegen (forse) betaling, onderricht in welsprekendheid. Zij waren daarmee vooral gericht op praktijk en effect, niet zozeer op theorie. Een van de bekendste sofisten is Protagoras; hij stelt dat er geen absolute waarheid bestaat, maar dat iets altijd waar is voor ieder individu, zoals het hem *voorkomt*: “de mens is de maat van alle dingen”. Protagoras' stelling komt neer op wat tegenwoordig relativisme genoemd wordt, namelijk de leer dat waarheid relatief is.

Socrates

Aangezien Socrates zelf niets op schrift gesteld heeft, zijn we afhankelijk van wat anderen over hem hebben geschreven. De belangrijkste bron wordt gevormd door de dialogen van Plato. Daarnaast beschikken wij over de komedie *De Wolken* van Aristophanes (waarin Socrates op een satirisch vertekende manier wordt geportretteerd) en Xenophons *Herinneringen aan Socrates*.

Socrates (ca. 470-399) is de eerste Griekse filosoof die zich op de ethiek concentreert. Tegenover de neiging om het relativisme van Protagoras ook op het gebied van de ethica toe te passen stelt Socrates dat algemeen-geldige en objectieve kennis van ethische normen mogelijk is. Een van de belangrijkste vragen in zijn ethiek is de vraag naar het uiteindelijk doel van het menselijk handelen: geluk (εὐδαιμονία). Noodzakelijke voorwaarde om εὐδαιμονία te bereiken is deugdzaam handelen. Dit is alleen mogelijk als men weet wat deugd (ἀρετή) is. Als men dat eenmaal weet, zal men volgens Socrates niet willens en wetens in strijd daarmee handelen (*socratisch intellectualisme*). Socrates' opvatting van deugd als kennis brengt het belang van ethische begripsvorming en definities met zich mee. In zijn gesprekken stelt Socrates de vraag “Wat is X?”, bijvoorbeeld “Wat is rechtvaardigheid?”, en zo probeert hij tot een definitie van het begrip ‘rechtvaardigheid’ te komen.

De vorm waarin Socrates in het werk van Plato filosofie bedrijft, houdt in dat hij de opvattingen van zijn gesprekspartners kritisch toetst en probeert te weerleggen (ἔλεγχος) en hen zo stap voor stap tot inzicht tracht te brengen (*socratische of dialectische methode*). In de praktijk worden Socrates' gesprekspartners vaak uit hun tent gelokt, doordat Socrates zich van de domme houdt (εἰρωνεία = socratische ironie). Vaak eindigt een gesprek in een impasse (ἀπορία), een situatie waarin Socrates' gesprekspartners geen uitweg meer weten. Het doel van de aporie is de gesprekspartners ontvankelijk te maken voor positief onderwijs, dat ook wordt gepresenteerd in de vorm van een vraaggerek.

Volgens Socrates is de ziel de kern van de mens in moreel en intellectueel opzicht. Filosofie is voor hem dan ook “zorg voor de ziel” (ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς).

Plato

Filosoferen is voor Plato het op zoek gaan naar de waarheid: aan de hand van gesprekken komen de deelnemers stap voor stap tot inzicht. Door deze vorm wordt de lezer gestimuleerd zich in te leven in de personages, mee te denken met de verschillende standpunten en hierin zelf een standpunt te bepalen. Een innovatie van Plato is de keuze voor de dialoogvorm, waarin het grootste deel van zijn werken is geschreven. Een uitzondering op de dialoogvorm vormt de *Apologie*, de verdedigingsrede van Socrates. In het merendeel van de dialogen is Plato's leermeester Socrates de gespreksleider; in Plato's latere werken treedt hij nauwelijks of niet meer op. Wellicht is het de invloed van de filosofische methode van zijn leermeester Socrates geweest die hem tot de keus voor deze vorm heeft gebracht. Ondanks de realistische inkleding zijn de gesprekken fictief, maar in het algemeen neemt men wel aan dat Socrates vergelijkbare gesprekken heeft gevoerd.

Plato's werk is geen systematische uiteenzetting van zijn filosofisch gedachtegoed. Enerzijds zijn er opvattingen die in alle dialogen op gelijke wijze worden gepresenteerd, bijvoorbeeld de gedachte dat het plegen van onrecht schadelijk is voor de dader. Anderzijds zijn er met betrekking tot sommige opvattingen opmerkelijke verschillen tussen de dialogen; zo speelt de leer van de ἀνάμνησις (herinnering) in sommige dialogen een grote rol, terwijl hij geheel afwezig is in andere dialogen.

De centrale thema's in het werk van Plato kunnen worden onderverdeeld in de volgende deelgebieden.

Metafysica

Plato is van mening dat de zintuiglijk waarneembare wereld geen object van kennis kan zijn, omdat deze aan voortdurende verandering onderhevig is. Hij houdt echter vast aan het bestaan van kennis en stelt dat er andere objecten van kennis moeten zijn: de Ideeën (εἶδη, ἰδέαι). Deze ongeworden, onveranderlijke, onvergankelijke Ideeën zijn zelfstandige entiteiten en vormen de ware werkelijkheid (het 'Zijnde'). Er zijn dus twee werelden: de wereld van de Ideeën (de ware werkelijkheid) en de zintuiglijk waarneembare wereld, die een afschaduwing is van de wereld van de Ideeën.

Kentheorie

Plato onderscheidt enerzijds kennis (ἐπιστήμη), anderzijds mening (δόξα). Kennis heeft de Ideeën als object, mening de zintuiglijk waarneembare wereld. De Ideeën worden 'geschouwd' door de νοῦς, ons 'geestesorgaan'; de zintuiglijk waarneembare wereld wordt waargenomen door de zintuigen, waarvan voor Plato het oog het waardevolste is. Kennis is letterlijk *a priori*: voordat de onsterfelijke ψυχή voor het eerst in een sterfelijk lichaam incarneert, heeft zij zicht gehad op de wereld van de Ideeën. Door het contact met het lichaam heeft de ψυχή het bewustzijn van de aldus opgedane kennis verloren. De mens kan deze kennis door een juist procedé weer naar boven brengen, zich deze kennis herinneren (ἀνάμνησις).

Ethiek

Plato's ethica is *eudaemonistisch*, d.w.z. gericht op geluk. Het in praktijk brengen van ἀρετή (deugd) leidt ertoe dat men optimaal functioneert, waardoor men εὐδαιμονία (geluk) verwerft. Bij Plato zijn de Ideeën de hoogste normen waardoor men zich moet laten leiden. De hoogste Idee is de Idee van het Goede. Inzicht in en kennis van de Ideeën – en daarmee de hoogste vorm van εὐδαιμονία – is echter alleen voor de filosoof weggelegd. De meeste mensen hebben geen inzicht en denken ten onrechte geluk te vinden in genot (ἡδονή).

Plato's Symposium

Het woord συμπόσιον betekent "gezamenlijk drinken" of "feest". Bij een symposium zijn uitsluitend mannen aanwezig, afgezien van vrouwelijke muzikanten. Het feest begint met een maaltijd. Na afloop hiervan begint het eigenlijke symposium, waarbij het drinken van wijn centraal staat. Er wordt een συμποσίαρχος ("ceremoniemeester") gekozen, die de gang van zaken tijdens het feest bepaalt, onder andere de mate van verdunning van de wijn en het tempo waarin gedronken wordt. Aan het einde van het feest komen er dikwijls ἐταίραι ("animeermeisjes").

Plato's *Symposium* beschrijft het feest dat plaatsvindt ter gelegenheid van de overwinning die de tragediedichter Agathon in het jaar 416 in Athene heeft behaald tijdens de toneelwedstrijden bij de Lenaeën. Socrates is een van de aanwezigen. De hele dialoog is in de vorm van een indirect verslag geschreven en wordt verteld door iemand die zelf niet aanwezig was, maar er van anderen over heeft gehoord.

Het *Symposium* heeft grotendeels niet de voor Plato gebruikelijke dialoogvorm. De tekst geeft een aantal fictieve lofredes weer, die het thema Eros als onderwerp hebben. De feestgangers spreken af om bij toerbeurt een lofrede op Eros te houden. Socrates is als laatste aan de beurt. Voordat hij van start gaat, ondervraagt hij Agathon, die als een na laatste gesproken heeft, op de hem bekende manier. Zijn eigenlijke rede is een fictief verslag van het onderwijs in de liefde dat hij heeft gevolgd bij een zekere Diotima, een

vrouw uit Mantinea. Nadat Socrates als laatste spreker zijn rede heeft uitgesproken, valt Alcibiades (zie onder B.2) dronken het huis van Agathon binnen om hem te feliciteren met zijn overwinning. Alcibiades wordt gevraagd ook een rede over Eros uit te spreken. Zijn rede is een lofredede op Socrates: uit Alcibiades' verhaal blijkt dat Socrates de ideale filosofische minnaar is.

3 Taal en stijl

De CvTE-minimumlijst vormt het uitgangspunt bij de op het centrale examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld:

- Algemeen:
  - de crasisvormen κάγω, κάπειτα, ταύτά, τάλθη en τάλλα
  - de deictische iota (-i) in aanwijzende voornaamwoorden en bijwoorden
- Werkwoorden:
  - de perfectumvormen ἔοικα, ἔοικας, ἔοικε(ν)
- Syntaxis:
  - zelfstandig gebruik van het lidwoord in combinatie met een genitivus (zoals τὰ ἐκείνου)
  - het gebruik van het bijwoord in aanvulling op werkwoorden (zoals ἔχω en διάκειμαι) die een situatie of toestand aanduiden
  - syntactische verschijnselen die samenhangen met de dialogvorm van de tekst: ellips, anakoloet, prolepsis

B. Cultuurhistorische context

1 De auteur en zijn werk

▪ Leven van Plato (427-347)

Plato werd in 427 geboren in een rijke en aanzienlijke Atheense familie. Hij kwam al vroeg in contact met Socrates. Hoewel een politieke carrière voor Plato voor de hand lag, besloot hij zich geheel aan de filosofie te wijden en zich bij Socrates aan te sluiten. Na Socrates' terdoodveroordeling (399) wijdde Plato zich geheel aan de filosofie en maakte hij verscheidene reizen. Omstreeks 387 stichtte hij vlak buiten Athene een eigen school, de Academie. Plato stierf in 347.

▪ Werken van Plato

De grote meerderheid van Plato's werken bestaat uit dialogen. Wat betreft de vorm van de dialogen wordt een onderscheid gemaakt tussen dramatische en gerapporteerde dialogen. Dramatische dialogen zijn als het ware toneelstukken, waarin de sprekers zonder tussenkomst van een verteller aan het woord zijn. In gerapporteerde dialogen doet iemand aan een of meer luisteraars verslag van een gesprek dat eerder heeft plaatsgevonden. Het *Symposium* is een gerapporteerde dialoog.

Wat betreft de periode van ontstaan en de inhoud van de dialogen wordt Plato's werk doorgaans ingedeeld in drie perioden. Vrij algemeen wordt aangenomen dat Plato in de vroege dialogen nog sterk onder de invloed van Socrates staat. In de dialogen van de middenperiode, waartoe het *Symposium* wordt gerekend, wordt hij zelfstandiger en ontwikkelt hij zijn Ideeënleer. In de late dialogen richt hij zich op problemen van logica, fysica en politiek.

2 De historische context

De politieke situatie

In de tweede helft van de vijfde eeuw nam het onderlinge wantrouwen tussen de twee belangrijkste Griekse poleis, Athene en Sparta, toe. Elk vreesde dat de ander de hegemonie over Griekenland zou krijgen. Dit wantrouwen leidde uiteindelijk tot de Peloponnesische Oorlog (431-404). Athene verloor de oorlog. De Spartanen stelden in Athene een oligarchisch bewind aan, de zogenaamde regering van de Dertig. Al snel veranderde deze regering in een terreurbewind. In 403 werd het bewind door democratisch gezinde Atheners afgezet.

Alcibiades, een van de hoofdpersonen in het *Symposium*, speelde een belangrijke rol in de Peloponnesische Oorlog. In 415 haalde hij de Atheners over een militaire expeditie te beginnen tegen Syracuse, een belangrijke stad op Sicilië. Aan de vooravond van het vertrek van de vloot raakte hij

verwikkeld in een schandaal, waarna hij uit Athene vluchtte en naar Sparta overliep. Daar maakte hij zich enkele jaren later zo onmogelijk dat hij naar de Perzen vluchtte en vervolgens weer terugkeerde naar Athene. Hij behaalde belangrijke militaire successen voor Athene, maar raakte opnieuw in opspraak door fouten van een van zijn medestanders. Hij vluchtte naar Klein-Azië, waar hij enkele jaren later werd vermoord in opdracht van de Dertig.

Socrates was vaak kritisch over het functioneren van de democratie, omdat besluiten genomen werden door mensen die geen kennis van zaken hadden. Door zijn contacten met mensen uit aristocratische en antidemocratische kringen werd Socrates ongetwijfeld door tijdgenoten verbonden met de misdaden van het bewind van de Dertig.

Leven van Socrates

Socrates heeft zijn leven lang in de stad Athene doorgebracht, afgezien van enkele veldtochten buiten de stad. Hij was getrouwd met Xanthippe en had drie zonen. Zijn vader was steenhouwer of beeldhouwer, zijn moeder vroedvrouw. Zijn uiterlijk was nogal opvallend: enigszins uitpuilende ogen, een neus met grote neusgaten en een grote mond met dikke lippen. Hij wordt dan ook door Alcibiades in het *Symposium* vergeleken met een sater. Een beslissend moment in zijn leven wordt gevormd door een uitspraak van het orakel van Delphi, dat niemand wijzer was dan hij. Ervan uitgaande dat deze uitspraak waar was – want hij was van een god afkomstig – probeerde hij te achterhalen wat de bedoeling van de uitspraak was. Dit verklaart zijn publieke activiteit, waarin hij vermeende deskundigen op allerlei terrein aan de tand voelde. In 399 werd Socrates aangeklaagd op de volgende beschuldigingen: hij zou de goden van de stad niet vereren en andere, nieuwe goden introduceren (vermoedelijk omdat Socrates sprak over een δαιμόνιον, een goddelijke stem). Verder zou hij een slechte invloed hebben op de jeugd. Als voorbeeld van de verderfelijke gevolgen van Socrates' onderwijs werd onder andere gewezen op Alcibiades, wiens opportunistische en immorele gedrag werd toegeschreven aan zijn omgang met Socrates. Socrates werd schuldig bevonden en veroordeeld tot het drinken van de gifbeker. Het proces tegen Socrates kan gezien worden als een politiek proces, wat ook zou kunnen blijken uit het feit dat de voornaamste aanklager Anytus een leider was van de democraten.

Pederastie en homoseksualiteit

Voor een goed begrip van het *Symposium* is het van belang kennis te hebben van het seksuele gedrag en de seksuele normen in Athene. In het *Symposium* is regelmatig sprake van pederastie, waarbij de minnaar (ἐραστής), een volwassen man, een relatie onderhoudt met een jongen van 14 à 18 jaar, die de rol van beminde (ἐρώμενος) vervult. De beminde verleent aan zijn minnaar seksuele gunsten; in ruil daarvoor stelt de minnaar hem in staat zich cultureel te ontwikkelen, bijvoorbeeld door hem les te laten nemen in muziek en dans. Seksuele relaties tussen volwassen mannen schijnen minder vaak te zijn voorgekomen; in het *Symposium* vormen Pausanias en Agathon een liefdespaar.

C. Eindtermen

NB Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CVTE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3. Het centraal examen

3.1 Zittingen centraal examen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

3.2 Hulpmiddelen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en cultuur vwo

Griekse taal en cultuur (GTC)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (subdomein 1) en antieke cultuur (subdomein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B² (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E.

Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van circa 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Griekse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen). Deze selectie bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

subdomein 1: Reflectie op klassieke teksten

1 De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:

- een ongeziene passage te vertalen;
- een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief;
- een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

---

² Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

subdomein 2: *(alleen van toepassing op het schoolexamen) Reflectie op antieke cultuur*

2 De kandidaat kan:

- *antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;*
- *antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.*

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

3 De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:

- onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;
- de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.

4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*

De kandidaat kan

- *voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;*
- *cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.*

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).

6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*

De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

7 De kandidaat kan:

- doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;
- (verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij GTC;
- adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;
- bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

Bijlage 2. De plaats van Griekse taal en cultuur en Latijnse taal en cultuur in de profielen

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Bijlage 3. De minimumlijst Grieks

NB De minimumlijst Grieks is aangepast en geldt met ingang van 2015.

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III literaire termen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Grieks hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals indicativus en nominativus. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Deel I Vormleer

Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de α/η-stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen νοῦς (niet ὄστοῦν)
- de medeklinker stammen, inclusief de stammen op -ι, -υ, -ευ; inclusief Ζεῦς en ναῦς; exclusief de onzijdige woorden op -ας, zoals τὸ κρέας; exclusief ἡ αἰδῶς; exclusief onregelmatige vocativi zoals γύναι.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de α/o-stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op -οῦς
- de medeklinker stammen, inclusief μέγας en πολύς en het type ταχύς; inclusief het type ἀληθής etc. (niet de contractie in -α, zoals ὑγιᾶ)
- de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen ἥττων, κρείπτων, βελτίων, ἀμείνων, μείζων, πλείων, κακίων, καλλίων en de vormen κράτιστος, βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος, πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/- (ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden

De verbuiging van εἶς, οὐδεῖς/μηδεῖς.

6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὔ, οἷ, ἔ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὄ)του, (ὄ)τω, ἄττα en ἄττα
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- activum, medium en passivum
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2de personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἔώρων). Dat het augment kan worden weggelaten, wordt bekend verondersteld.

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήμαι en ζήω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -νυμι en de vormen ἔδοξα en ἀπώλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνω
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἤσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ἠύρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἔπιον, ἔπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ἠύρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -ην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)ὄλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ἠύρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθηκα en hun onregelmatige vervoeging
- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι
- de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὔρησω, οἶσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθην, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

Deel II Syntaxis

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij αὐτός en πᾶς
- de verbindingen ὁ μὲν ... ὁ δὲ ... en οἱ μὲν ... οἱ δὲ ...
- het zelfstandig gebruik van ὁ δὲ.

3 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord εἶναι
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden en oorzaak.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5. Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt.

6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen “tamelijk” en “te”.

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen “-ste” en “zeer”.

Het gebruik van ὡς en ὄτι + overtreffende trap: “zo ... mogelijk”.

7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:

Gebruik mediumvorm:

- belanguitdrukkend medium (indirect reflexief medium)
- direct reflexief medium
- intransitief medium
- passief gebruikt medium.

Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):

- passief gebruik
- intransitief passivum.

Het begrip medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectswaarden:

- praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
  - beschrijving van voortdurend/poging/gewoonte / herhaalde handeling
  - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
- aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
  - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling
  - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwen
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: plausible gebeurtenis in de toekomst (*coniunctivus futuralis*), herhaalbare/algemene handeling (*coniunctivus generalis/iterativus*)
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrez.

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἶθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
  - in de indirecte rede
  - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden
  - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen
- in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- na πρὶν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden
- subjects- en objectsaccusativus
- gesubstantiveerde infinitivus

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doelaangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὡς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λανθάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijv. οἶδα) aanduiden

9 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

Deel III Literaire termen: stilistische, narratologische en argumentatieve middelen

N.B. Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin. Een tekstelement kan bestaan uit aaneensluitende woorden, maar dit hoeft niet.

I. Stilistische begrippen

Afgebeelde   Zie vergelijking.

Alliteratie   De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.

Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan

Καὶ σὺ τοὶ παιδῶν πατήρ
πέφυκας.

Ook jij bent toch een vader van kinderen.

Euripides, *Medea* 344-345

Anafora

De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

ἐκεῖνος εἶναί φησι Διόνυσον θεόν,
ἐκεῖνος ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

Hij beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.

Euripides, *Bacchae* 243-244

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Πικροὺς δ' ἐγὼ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
πικρὸν δὲ κῆδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

Bitter en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.

Euripides, *Medea* 399-400

Antithese

Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

Ἰὼ στέγαι
φίλων ἐρήμοι, τῶν δ' ἀπολλύντων πλέαι.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.

Sophocles, *Electra* 1404-1405

Asyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.

Lysias 12.100

Μέλλοντα ταῦτα· τῶν προκειμένων τι χρὴ πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.

Sophocles, *Antigone* 1334-1335

Beeld

Zie vergelijking.

Chiasme

De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

N.B. op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

Je moet niet **leven** (a) om te **eten** (b) maar **eten** (b) om te **leven** (a).
Denkend aan de dood (a) kan ik niet slapen (b)
en niet slapend (b) denk ik aan de dood (a)

J.C. Bloem, *Insomnia*

βαρεῖαν (a) **ἐχθροῖς** (b) καὶ **φίλοισιν** (b) **εὐμενῇ** (a)

geducht (a) voor mijn **vijanden** (b) en mijn **vrienden** (b) **welgezind** (a)

Euripides, *Medea* 809

Climax

Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,
δαινᾶς, ἀνδροφόνους, αἳ οἱ πολέας κτάνον υἴας.

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood.**

Homerus, *Ilias* 24.478-479

Enallage

De verbinding van een bijvoeglijk naamwoord met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken licht** om in te dwalen.

Ida Gerhardt, *Tussenuur*

νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον

een verwante ruzie van mannen = een ruzie onder verwante mannen

Sophocles, *Antigone* 793-794

Eufemisme

De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

inlapsen (= sterven)

Ἵμεῖς δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ', **ἐς ἄλλο σχῆμ' ἀποστάντες βίου.**

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven** (= wanneer jullie dood zijn).

Euripides, *Medea* 1038-1039

Hyperbaton

De uiteenplaatsing van woorden die een grammaticale eenheid vormen; de eenheid wordt onderbroken door een tekstelement dat niet bij de woordgroep hoort.

πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν **ἄλγεα** ὄν κατὰ θυμόν

hij leed op zee **veel verdriet** in zijn hart

Homerus, *Odyssee* 1.4

N.B. In collocaties als **χεῖρας** ἐπ' **ἀνδροφόνους** ("naar de mannendodende handen", Homerus, *Ilias* 18.317) en **κνημίδας** ἐπισφυρίοις **ἀραρυίας** ("aan enkelbanden bevestigde scheenplaten", Homerus, *Ilias* 18.459) is geen sprake

van hyperbaton. De onderbrekende elementen (ἐπ', ἐπισφυρίοις) maken namelijk deel uit van de woordgroep.

Litotes

De ontkenning van een begrip waardoor het tegendeel benadrukt wordt.

Daar ben ik **niet vies** van. (= Dat vind ik **heel lekker**.)

ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιητέων.

door dit te doen verwierf hij **niet geringe** (= heel grote) lof van zijn medeburgers.
Herodotus, *Historiae* 1.96

Metafoor

Een vorm van beeldspraak waarbij alleen het beeld wordt genoemd (dus *zonder* "als", "zoals", "gelijk aan", etc.).

Hij **zwemt** in het geld.

ἔς δὲ τὴν τύχην
πεσοῦσ' ὄσσην σὺ πῶς ἂν **ἐκνεῦσαι** δοκεῖς;

hoe denk je, nu je in zo'n moeilijke situatie terechtgekomen bent, hieruit te kunnen **zwemmen** (= je hieruit te kunnen redden)?

Euripides, *Hippolytus* 470

Metonymia

De vervanging van een woord door een ander woord uit hetzelfde betekenisveld.

- **Abstractum pro concreto**: een abstract in plaats van een concreet begrip.

Εὐφορβος, ὃς **ἡλικίην** ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd** (= leeftijdgenoten)

Homerus, *Ilias* 16.808

- **Naam van een god(in) in plaats een begrip uit zijn/haar invloedssfeer.**

σπλάγχνα δ' ἄρ' ἀμπεύραντες ὑπέιρεχον **Ἥφαίστοιο**.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben hielden ze deze boven **Hephaestus** (= het vuur)

Homerus, *Ilias* 2.426

- **Materiaal in plaats van voorwerp.**

μή τις (...)
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἔλοιτο.

om te voorkomen, dat iemand hem het leven zou benemen door **brons** (= een bronzen speer/zwaard) in zijn borst te steken.

Homerus, *Ilias* 5.316-317

- **Pars pro toto**: een deel in plaats van het geheel.

ἅπασα δὲ
στέγη πυκνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν.

en heel het **dak** (= huis) dreunde van het drukke lopen.

Euripides, *Medea* 1179-1180

Paradox	<p>Een schijnbare tegenstrijdigheid.</p> <p>Zo zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn. <i>Evangelie van Mattheus 20.16</i></p> <p>Τεθνᾶσι κού τεθνᾶσι.</p> <p>Ze zijn dood en ze zijn niet dood. <i>Euripides, Helena 138</i></p> <p><i>Teucer vertelt aan Helena dat haar beide broers dood zijn en sinds hun dood als sterren aan de hemel staan.</i></p>
Paralellisme	<p>Het verschijnsel dat twee of meer zinnen of zinsdelen dezelfde structuur hebben.</p> <p>Spreken is zilver, zwijgen is goud.</p> <p>(Ἔρως) πράοτητα μὲν πορίζων, ἀγριότητα δ' ἐξορίζων· φιλόδωρος εὐμενείας, ἄδωρος δυσμενείας.</p> <p>Eros zorgt voor vriendelijkheid, hij bant grofheid uit; hij schenkt vrolijkheid en geeft geen ruzie. <i>Plato, Symposium 197d</i></p>
Personificatie	<p>Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.</p> <p>Het licht begint te wandelen door het huis en raakt de dingen aan. <i>Ida Gerhardt, Zondagmorgen</i></p> <p>μηλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα νηλέϊ χαλκῶ</p> <p>kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het meedogenloze brons <i>Homerus, Odyssee 11.45</i></p>
Pleonasme	<p>Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.</p> <p>een potentiële kans</p> <p>καὶ μὲν που κείνον περιναίεται ἀμφὶς ἑόντες τείρουσι.</p> <p>en hem kwellen, denk ik, zijn burens die om hem heen wonen. <i>Homerus, Ilias 24.488-489</i></p>
Polysyndeton	<p>De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.</p> <p>Die zorgt en waakt en slaaft en ploegt en zwoegt en zweet <i>Joost van den Vondel, Palamedes</i></p> <p>θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολῶν ποδὶ πῶς νιν προσόψῃ, καὶ σὺ καὶ δέσποινα σή.</p> <p>Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt, jij en je meesteres. <i>Euripides, Hippolytus 661-662</i></p>

δώσει δέ τι ἔν γε φέρεσθαι,
ἢ τίνα τριπόδων εὐχάλλκων ἢ λεβήτων,
ἢ δὴ ἡμίονους ἢ χρύσειον ἄλυσσον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten
of kommen, of twee muilezels of een gouden drinkbeker.

Homerus, *Odyssee* 15.83-85

Retorische vraag

Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragsteller is dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?

Bill Gates

Κακῶς πέπρακται πανταχῆ· τίς ἀντερεῖ;

Het staat er in alle opzichten slecht voor; **wie zal dit tegenspreken?**

Euripides, *Medea* 364

Sententia/γνώμη

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κάν βροτοῖς
αἱ δεύτεράι πως φροντίδες σοφώτεραι.

Ook bij mensen is de tweede gedachte vaak de verstandigste.

Euripides, *Hippolytus* 435-436

Tautologie

Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

gratis en voor niks

τὰς γὰρ ἐνθάδε
θυσίας ἐπιστάμεσθα καὶ γινώσκομεν.

want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.

Euripides, *Iphigenia bij de Tauriërs* 490-491

Tertium comparationis/punt van overeenkomst

Zie vergelijking.

Vergelijking

Vorm van beeldspraak waarbij afgebeelde en beeld beide worden genoemd (dus *met* "als", "zoals", "gelijk aan" etc.).

De vergelijking bestaat uit drie elementen:

1. afgebeelde (= persoon/zaak die vergeleken wordt)
2. beeld (= persoon/zaak waarmee vergeleken wordt)
3. punt van overeenkomst/tertium comparationis (= het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen)

De blozende jongen was zo rood **als een kreeft**.

Afgebeelde:	de blozende jongen
Beeld:	de kreeft
Punt van overeenkomst:	het rood zijn

Ὡς τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη
ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἳ δὲ **λύκοι ὡς**
ἀλλήλοισι ἐπόρουσαν.

De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden **als wolven** op elkaar af.

Homerus, *Ilias* 4.470-472

Afgebeelde:	Grieken en Trojanen
Beeld:	wolven
Punt van overeenkomst:	het vol agressie op elkaar af stormen

II. Narratologische begrippen

Alwetende verteller Een vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, onuitgesproken gedachten van personages en de afloop van het verhaal heeft.

Dramatische ironie Het verschijnsel dat een of meer personages minder kennis van de situatie hebben dan de lezer / het publiek.

Ἄνθ' ὧν ἐγὼ τάδ', ὥσπερ εἰ τοῦμοῦ πατρός,
ὑπερμαχοῦμαι, κάπτι πάντ' ἀφίξομαι
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.

Daarom zal ik deze strijd aangaan, alsof het om mijn eigen vader ging, en zal ik niets ongedaan laten bij het zoeken naar de moordenaar.

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266

Oedipus spreekt allerlei bedreigingen uit tegen de moordenaar van koning Laius, niet wetend dat hij Laius, zijn eigen vader, zelf gedood heeft.

Prospectie (flashforward)

Het vooruitkijken door een personage of de verteller naar latere gebeurtenissen.

χρῆν γὰρ Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς.

want het was voorbeschikt dat het slecht zou aflopen met Candaules.

Herodotus, *Historiae* 1.8

Retrospectie (flashback)

Het terugkijken door een personage of de verteller op gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μείζον ἐπι κακὸν ἢ **ὄτε Κύκλωψ**
εἴλει ἐνὶ σπηϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν.

Dit is geen erger ramp dan **toen de Cycloop ons met bruut geweld opsloot in zijn gewelfde grot.**

Homerus, *Odyssee* 12.209-210

Ringcompositie Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Ἄνδρα μοι ἔγγειπε, Μοῦσα,
 (...) θεά, θύγατερ Διός, εἶπε καὶ ἡμῖν.

Muze, bezing me de man,
 (...) godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.

Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10

Vertellerscommentaar Het door de alwetende verteller (terloops) geleverde commentaar op gebeurtenissen of personages.

Αὐτῶν γὰρ σφετέρησιν ἀτασθαλίησιν ὄλοντο,
νήπιοι.

Want door hun eigen **roekeloze daden** stierven ze, **de dwazen.**
 Homerus, *Odyssee* 1.7-8

Vertelperspectief Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.

Verteltempo De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Wanneer de woorden van een personage in de directe rede worden weergegeven, is de verteltijd **even lang** als de vertelde tijd.
 Wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt, is de verteltijd **korter** dan de vertelde tijd.
 Wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp, is de verteltijd **langer** dan de vertelde tijd.

Versnelling: het verteltempo wordt hoger dan in het voorafgaande.
 Vertraging: het verteltempo wordt lager dan in het voorafgaande.

Verteltijd De tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

Vertelde tijd De tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

III. Argumentatieve begrippen

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:

παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, **καὶ ἄνδρα** ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.

Herodotus, *Historiae* 1.10

Analogie

Een argumentatie die gebruik maakt van een vergelijkbare situatie.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Ἡ δὲ τίσιν τί ἀποδιδούσα ὀφειλόμενον καὶ προσῆκον τέχνη μαγειρικὴ καλεῖται;
ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ. Ἡ τοῖς ὄψοις τὰ ἡδύσματα.
ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Εἶεν· ἢ οὖν δὴ τίσιν τί ἀποδιδούσα τέχνη δικαιοσύνη ἂν καλοῖτο;

Socrates: Wat moet een vak waaraan geven om bakkerskunst genoemd te worden?

Polemarchus: Een lekkere smaak aan gebak.

Socrates: Akkoord. En wat moet rechtvaardigheid aan wie geven om rechtvaardigheid genoemd te worden?

Plato, *Staat* 332c-d

Socrates trekt een analogie tussen het vak van banketbakker en de deugd rechtvaardigheid.

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

καὶ <χρὴ ὑμᾶς> ἐνθυμηθῆναι ὅτι Ἀλκιβιάδην μὲν τὸν πρόπαππον αὐτοῦ καὶ τὸν πρὸς μητρὸς πάππον Μεγακλέα οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι δις ἀμφοτέρους ἐξωστράκισαν, τοῦ δὲ πατρὸς αὐτοῦ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν θάνατον κατέγνωσαν· ὥστε νῦν χρὴ ἡγησαμένους πατρικὸν ἐχθρὸν τοῦτον εἶναι τῇ πόλει καταψηφίσασθαι.

En jullie moeten bedenken dat jullie voorouders zijn overgrootvader Alcibiades en zijn grootvader van moederskant Megacles beide tweemaal met het schervengericht hebben verbannen, en dat jullie ouders zijn vader ter dood hebben veroordeeld; daarom moeten jullie hem nu beschouwen als een ervvijand van de stad en hem veroordelen.

Lysias 14.39

Invoeren fictieve spreker

Een opmerking van een denkbeeldige spreker.

ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι “Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ὦ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε”, ἔροιντ’ ἂν ἡμᾶς· “᾿Ω Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἶπατον ἡμῖν.”

Want als wij zouden zeggen: “Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je”, dan zouden zij misschien zeggen: “Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens.”

Plato, *Protagoras* 353a

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior
premissa minor
conclusie

Alle mensen zijn sterfelijk
Socrates is een mens
Socrates is sterfelijk

IV. Aanvullingen per auteur

Aanvullend voor Herodotus:

Epanalepsis

Het oppakken van het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...) ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην **ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο**. Ἡ δ' ἔρημος αὕτη...
(...)
Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος **ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον** (...)

(...) totdat ze, na hier doorheen getrokken te zijn, **in de woestijn aankwamen**.
Die woestijn nu...

(...)
Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was** (...)

Herodotus, *Historiae* 4.123-124

Kop-staartconstructie

Constructie waarbij een vervoegde vorm van het werkwoord aan het einde van een zin (de “staart”) aan het begin van de volgende zin (de “kop”) weer wordt opgenomen door een participiumvorm van hetzelfde werkwoord.

Οὗτος δὴ ὦν ὁ Κανδαύλης **ἠράσθη** τῆς ἐωυτοῦ γυναικός, **ἔρασθεις** δέ (...)

Die Candaules nu **werd verliefd** op zijn eigen vrouw, en **eenmaal verliefd** (...)

Herodotus, *Historiae* 1.8

Aanvullend voor Homerus:

N.B. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter. De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter te scanderen. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld.

Dactylische hexameter: effecten van de afwisseling dactylus–spondee op de inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid suggereren, terwijl het veelvuldig voorkomen van dactyli opwinding, luchtigheid of snelheid kan uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο. (6 spondeeën)

terwijl hij (Achilles) de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.

Homerus, *Ilias* 23.221

Αὔτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λάας ἀναιδῆς. (5 dactyli)

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakte.

Homerus, *Odyssee* 11.598

Apostrofe

De verteller richt zich rechtstreeks tot een personage of gepersonifieerde zaak in het verhaal.

Ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή.

Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.

Homerus, *Ilias* 16.787

Enjambement Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη.

Bezing me, Muze, de listige man, **die zeer veel zwierf**.

Homerus, *Odyssee* 1.1-2

Epitheton ornans Een bijvoeglijk naamwoord dat een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijv. stad of land), ongeacht de relevantie in de tekst. Zie ook hieronder bij formule.

Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem ten antwoord sprak de **snelvoetige edele** Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

Formule Het regelmatig terugkeren van een vaste formulering in eenzelfde situatie.

1. Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem ten antwoord sprak vervolgens de snelvoetige edele Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

2. Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Hem ten antwoord sprak vervolgens de heerser der mannen Agamemnon.

Homerus, *Ilias* 1.172

3. Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.

Homerus, *Ilias* 11.599

4. Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.

Homerus, *Ilias* 2.441

De formule Τὸν/τὴν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα, "hem/haar ten antwoord sprak vervolgens" (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἠμείβετ' bestaat meestal uit een eigennaam met een of twee epitheta ornantia (zie bij epitheton ornans). De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden: zie voorbeelden 3 en 4.

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het "beeld" uitvoerig wordt uitgewerkt.

Ὡς δ' ὅτ' ἐπὶ προβόλῳ ἀλιεύς περιμήκει ράβδῳ
ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἶδατα βάλλων
ἔς πόντον προίησι βοῶς κέρας ἀγραύλοιο
ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβῶν ἔρριψε θύραζε,
ὥς οἱ γ' ἀσπαίροντες αἰείροντο προτὶ πέτρας.

Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en vervolgens, wanneer hij beet heeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.

Homerus, *Odyssee* 12.251-255

Typische scène

Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijv. aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλήν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ' εἰσαγαοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦλου,
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρηῆνυς ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (*Kirke*) me (*Odysseus*) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleed om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.

Homerus, *Odyssee* 10.364-367

Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.

Een maaltijdscène: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / *Odyssee* 12.359 vv.

Aanvullend voor tragedie:

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel.

Ὡς δὲ πέτρος ἢ **θαλάσσιος**
κλύδων ἀκούει νοθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.

Euripides, *Medea* 28-29

Stichomythie

Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Pentheus en Dionysus:

ΠΕ. Οἶδ', ὃς τὸ Σάρδεων ἄστῳ περιβάλλει κύκλῳ.

ΔΙ. Ἐντεῦθεν εἰμι, Λυδία δέ μοι πατρίς.

ΠΕ. Πόθεν δὲ τελετὰς τάσδ' ἄγεις ἐς Ἑλλάδα;

ΔΙ. Διόνυσος ἡμᾶς εἰσέβησ', ὁ τοῦ Διός.

ΠΕ. Ζεὺς δ' ἔστ' ἐκεῖ τις, ὃς νέους τίκτει θεοῦς;

Pe. Ja, ik ken <de Tmolus>, die de stad Sardes rondom omringt.

Di. Daar kom ik vandaan, Lydië is mijn vaderland.

Pe. Waarom breng je deze ceremoniën naar Griekenland?

Di. Dionysus bracht mij hier binnen, de zoon van Zeus.

Pe. Is daar een Zeus, die nieuwe goden verwekt?

Euripides, *Bacchae* 463-467

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.

2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.

